

CARTA POBLA DE LES BARONIES D'ORBA I ÍSBERT

Estudi i transcripció, Francisco J. Caravaca Dasí

Orba: Ajuntament, 2000

Comença l'obra amb un pròleg del Regidor de Cultura de l'Ajuntament d'Orba, que ens situa històricament en el segle XVII, moment en què tenen lloc les cartes pobles. Pel qual es fa ús de l'obra de Joan Reglà, *Aproximació a la Història del País Valencià*.

Francisco dedica un apartat als antecedents històrics. En ell ens relata des de l'inici de la problemàtica dels moriscos, a finals del segle XV, amb la fusió dels

regnes de Castella i d'Aragó i el posterior repoblament, a partir del 9 de juliol de 1611, quan se signen els capítols de Població de la baronia d'Orba i Ísbert.

La carta pobla és una còpia que existeix en la Secció d'Osuna de l'Arxiu Històric Nacional, amb seu a Toledo. Està treta dels plets que els ajuntaments d'Orba i Laguar mantingueren contra els Ducs de Gandia, en 1837, amb motiu del decret que establia la presentació dels títols de propietat dels senyorijs en els jutjats de primera instància on radicaren les seues possessions.

Una vegada analitzada l'estructura de la carta pobla, en la qual cal destacar el fet que fóra escrita en castellà mentre que les dels pobles del voltant es varen fer en valencià. Ens assenyala que en un primer moment l'oferta de terres sobre els pobladors va determinar que els censos i les particions de fruits foren més baixos que els que tenien els moriscos i que posteriorment aprofitant una bona cojuntura econòmica, els creditors censats sol·liciten una revisió a l'alça dels censos. A mitjans del XVII, la disconformitat unida a les crisis econòmiques van provocar la proliferació de bandolerisme a la zona, que esclatà en 1693 en l'anomenada Segona Germania i que va tornar a sorgir en la Guerra de Successió. En el XVIII continuen les actituds d'insubordinació cap al règim senyorial mitjançant demandes davant la Reial Audiència. El s. XIX vindrà marcat per la Guerra del Francés, en aquest període continua l'oposició d'Orba a la Casa Senyorial del Duc de Gandia en quant a pagar prestacions. No seria fins a 1837 que en la promulgació de la Llei de Senyorijs finalitzaria el Regim Senyorial.

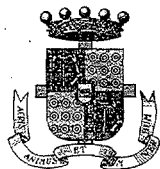
Cal esmentar que aquesta Carta de Població ha estat citada en els estudis que s'han fet sobre aquest període, tant per Ciscar Pallarés en la seua Tesi Doctoral, Gil Olcina en *La propiedad señorial en tierras valencianas*, Sebastià García Martínez en el *Primer Congrés d'Estudis de la Marina Alta*, Brotons González, en el *II Congrés de la Marina Alta*. L'autor aporta unes síntesis al voltant de la història local molt ben documentada tant a nivell bibliogràfic com documental.

Mª José Sastre Reus

LA HERALDICA EN JAVEA

POR EL

BARON DE SAN PETRILLO

M.I. AJUNTAMENT DE XÀBIA
1.9.9.9

LA HERALDICA EN JAVEA

José Caruana y Reig, Baron de San Petrillo.

136 pàgines., 23 x 16, 5 cm

Ajuntament de Xàbia 1999. Edició facsímil.

El passat mes de desembre de 1999, es presentava al saló de plens de l'Ajuntament de Xàbia l'edició facsímil de

l'obra de José Caruana y Reig, baró de San Petrillo, *La Heràldica en Jávea*. L'obra original, impresa i editada a València l'any 1941, havia estat prèviament publicada per entregues al diari *Las Provincias* el 1926, i posteriorment, a partir de l'any 1933, als *Anales del Centro de Cultura Valenciana*.

Aquesta edició, de 136 pàgines, ha estat dissenyada i maquetada per Antoni Espinós i Quero. Consta, a més del facsímil, d'una semblança sobre l'autor signada per A. Brignone i d'una breu, però ben interessant síntesi, sobre la disciplina heràldica redactada per Manuel Bas Carbonell, membre del Consell Tècnic d'Heràldica i Vexil·lologia de la Generalitat Valenciana.

En l'obra es repassen molts del cognoms i llinatges de Xàbia, o que estigueren vinculats al poble: Abella, Alberola, Aragó, Arnauda, Banyuls/Bañuls, Bas, Borrull, Bremon, Buhigues, Cárdenas, Català, Cruanyes/Cruañes, Xolvi/Cholvi, Diego, Enríquez, Esteve, Ferrer, Luna, Mur, Pasqual/Pascual, Rojas/Roxas, Sancho, Sandoval, Sanz, Sapena, Segarra, Soler, Torró, Trilles, Vallés, Vives i Vixquert. El tractament dels diversos llinatges no és, però, homogeni. Conté llargues i documentades descripcions dels arbres genealògics d'algunes famílies (Cruanyes, Ferrer, Sapena, Trilles, Vives i Xolvi) i notes més breus en els altres casos.

Per a realitzar aquest estudi el baró no va poder comptar amb *casonas con portalones blasonados*, inexistents a Xàbia (sembla que només hi havia un escut de fusta o algeps del llinatge Bas, conservat a l'antiga casa dita del *Mayorazgo*, edifici enderrocat durant la guerra del 36, al solar del qual va ser alçat pels sindicats CNT-UGT l'edifici que després ocuparia la Falange local). Caruana utilitzà doncs per al seu estudi, altres documents; els escuts

dels edificis *comunales y eclesiásticos*, *amarillentos pergaminos*, diverses cròniques i documents, però sobretot, part de la documentació, ara desapareguda, procedent dels arxius parroquial i municipal.

Justament, és aqueixa circumstància la que li dóna a l'obra un especial interès. Així, llegint les històries i arbres genealògics de les diverses famílies o la descripció dels seus blasons, hom troba interessants notícies sobre Xàbia. Hi trobem, per exemple, enumerats molts dels vasos o sepultures de l'església de Sant Bertomeu, tapats i anul·lats pels paviments del segle XIX:

Bernat Buhigues, assistent al Consell de la vila del 1515, amb sepultura pròpia davant l'altar de Sant Jeroni i Sant Vicent.

Fabià Cruanyes, conseller a l'acta del 1515, tenia sepultura, per a ell i els seus successors, a la Capella de Sant Cristòfol.

La família Bolufer que posseïa sepultura pròpia davant l'altar de Sant Francesc.

La família Ferrer tenia sepultura pròpia davant l'altar de Sant Josep.

La família dels Sapena, els principals contribuents en la construcció de l'església, i posseïen sepultura en el presbiteri, al costat de l'altar major.

La família Trilles posseïa dues sepultures. Una al centre de la parròquia, construïda per Carles Trilles i Andrés (nascut el 1724), i un altra davant la capella del Roser.

La família Vives tenia sepultura pròpia a la parròquia.

Pere Banyuls i Pascual, casat el 14 de desembre de 1665 amb Pasquala Pascual, i que va fer capella i sepultura per als seus descendents.

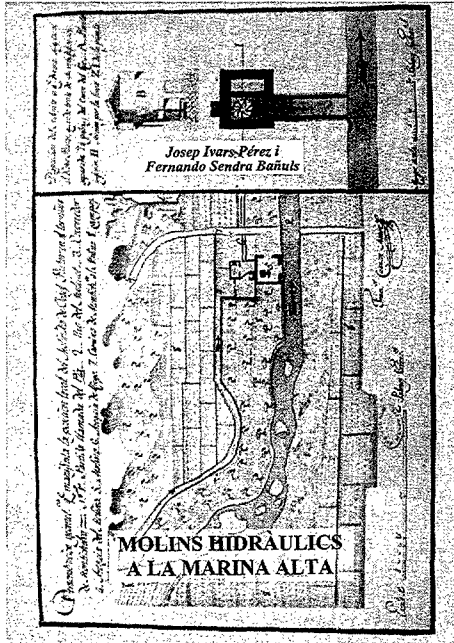
Antoni Banyuls, mort el 14 de juliol de 1662, fou soterrat al vas de les Ànimes, de la parròquia.

La família Diego posseïa la Capella de Santa Anna.

En l'obra hi trobem esmentades i descrites peces ben interessants, com és ara l'escut d'Alfons d'Aragó, pintat sobre ceràmica (segurament es tractaria d'un taulell), aparegut a l'antic monestir de la Plana i que es conservava a l'ermita de la Mare de Déu dels Àngels, o la preciosa safa de plata, probablement del segle XVI, on apareix l'escut i el nom de la família Miró, i que encara conserva la família Bover. El llibre també repassa les diverses representacions heràldiques de la vila de Xàbia conservades en el seu temps, totes elles dels segles XVIII i XIX, i en les més antigues de les quals no apareixen representades les barres d'Aragó.

És, en definitiva, una obra d'un cert interès històric, que ens aporta dades i referències ara perdudes o destruïdes, del ric i divers patrimoni cultural de Xàbia.

Joaquim Bolufer Marqués

MOLINS HIDRÀULICS A LA MARINA ALTA

Josep Ivars Pérez i Fernando Sendra Bañuls.

91 pàg., 24 x 17 cm.

Ajuntament de Teulada, Institut d'Estudis Comarcals
de la Marina Alta, 2000.

L'obra que comentem tracta la recerca i catalogació dels enginyers emprats per a la molturació del gra i la seua transformació en el principal producte d'alimentació tant per a l'home com per als animals domèstics, que utilitzaven la força de l'aigua corrent. L'estudi, que va obtenir el VIII Premi d'Investigació "Vila de Teulada" de 1999, es basa en anteriors treballs realitzats pels autors sobre els molins hidràulics de la conca del riu Girona, de Josep Ivars i Jaume Doménech, i de la conca del riu Xaló o Gorgos, de Fernando Sendra. Aquests primers treballs s'han ampliat amb la descripció i el nombre de molins i s'han

estès a la resta de cursos d'aigua de la comarca. Es recullen la quantitat, gens menyspreable, de 46 elements del nostre patrimoni etnològic.

L'estudi es pot dividir en dues parts ben diferenciades. En la primera part es tracten els trets generals, històrics i constructius dels molins hidràulics, mentre que a la segona es fa una relació i descripció de cadascun d'ells.

El llibre comença amb un pròleg d'Enric Guinot, president de l'Associació Valenciana d'Amics dels Molins i amb una introducció geogràfica de la comarca, dels seus trets físics més rellevants i dels municipis que la componen. De seguit s'exposen les característiques evolutives de la molinaria, el seu inici, amb l'ús de la força humana i animal, i el posterior aprofitament de les forces naturals com el vent o l'aigua, energia que movia els artefactes que ací es tracten. La revolució industrial aportarà als molins hidràulics que perduren, la incorporació de l'energia de combustió (gas pobre) a principis del segle XX i l'energia elèctrica a partir dels anys 20, fins l'abandonament de tots aquests molins als anys 50. A continuació es fa una interessant ressenya històrica, amb l'aportació de referències documentals i bibliogràfiques que esmenten els molins hidràulics comarcals, des de la conquesta cristiana fins al segle XX. Després s'hi inclou la descripció dels diversos elements que conformaven el molí, amb la valuosa recopilació d'abundant vocabulari avui dia en desús; del procés de molturació i de les fàbriques constructives dels diferents components arquitectònics del molí, les quals aporten un factor important per a la datació cronològica.

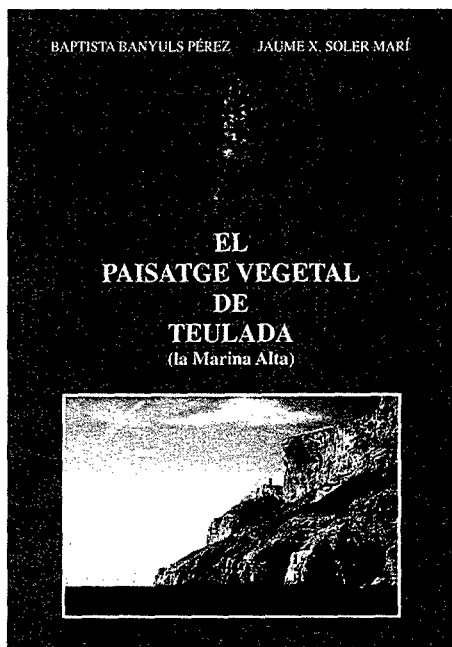
La segona part recull l'inventari exhaustiu dels molins que s'adscriuen a cadascuna de les conques hidrogràfiques en

què es divideix la comarca: el riu Girona, el riu Xaló o Gorgos, el riu Gallinera i d'altres sense conca específica. Les fitxes inclouen una breu i detallada explicació de la situació, de l'estat actual i dels elements conservats amb el detall de les mesures, així com també una ressenya històrica amb els propietaris i moliners que van tenir aquests molins abans de deixar de funcionar. El catàleg conté nombroses fotografies i documents, però sols algunes planimetries dels molins millor conservats. Aquestes il·lustren magníficament el volum d'obres hidràuliques que els nostres avantpassats construïren, i que nosaltres tenim l'obligació de conservar. No sols pel que respecta als molins, sinó també a la important xarxa de séquies i assuts que servien per a moure'ls i per a regar les terres d'horta pròximes.

Aquest estudi ha de significar el vehicle perquè els municipis donen el pas de conservar aquests béns etnogràfics com elements rellevants del patrimoni local i preservar-los per a les futures generacions.

Esperem, tanmateix, que el treball es complete amb un estudi sobre els molins de vent i amb la realització de l'inventari dels molins industrials edificats a la comarca a partir del segle XX.

Josep Castelló i Mari

EL PAISATGE VEGETAL DE TEULADA (La Marina Alta)

Baptista Banyuls Pérez i Jaume X. Soler Mari

131 pàgs.

Ajuntament de Teulada, Associació Cultural Amics de Teulada, Institut d'Estudis Comarcals de la Marina Alta, 2000.

Aquest és el tercer títol que sobre diferents aspectes del patrimoni teuladí ha editat aquest ajuntament. Primer fou el patrimoni artísticomonumental (1992), després el patrimoni arqueològic (1995), i ara un aspecte del patrimoni natural, la vegetació.

Tots tres llibres tenen en comú un format còmode, quasi de butxaca, una presentació acurada i, el que és més lloable, una adient selecció d'autors. Signen "*El paisatge vegetal*" Baptista Banyuls i Jaume X. Soler, en ambdós es combina el

coneixement exhaustiu del territori propi de l'erudit local (els dos mantenen una llarga relació amb Teulada per raons familiars), i un nivell científic contrastat per les obres ja publicades.

El llibre s'inicia amb vint pàgines dedicades a l'anàlisi dels principals condicionants de la vegetació teuladina, és a dir, els materials litològics, els sòls i el clima. Els capítols dedicats als materials litològics i el clima aporten una idea suficient, en tot cas indicar que no són prou quatre anys d'observacions meteorològiques, cas d'Ifac, però al tractament que ací es pretén donar. En el capítol que s'ocupa dels sòls es troba a faltar una exposició més centrada en el terme, ja que la bibliografia tot i ser minsa, hi és.

Els capítols de contingut botànic s'inicien amb una oportuna història botànica de la zona, il·lustrativa de l'atracció que ha tingut aquest sector costaner del País per als botànics des de ben antic. Tot seguit s'exposa un catàleg florístic de les plantes superiors del terme de Teulada, ben estructurat i amb les dades principals de cada espècie, són 33 planes que només per elles mateixes ja s'ho valen aquesta publicació. Es tracta del primer catàleg publicat referit exclusivament a Teulada i, com diuen els autors, es una eina fonamental per tal d'abordar qualsevol intervenció territorial.

La posterior anàlisi del catàleg posa l'accent en els endemismes, amb una major dedicació en les 16 pàgines que segueixen titulades *Singularitats botàniques*; una detallada documentació acompanya a cada espècie, juntament amb unes bones reproduccions fotogràfiques, tot plegat fa d'aquestes planes un focus d'atracció per a especialistes i curiosos en general.

El capítol dedicat a les unitats vegetals, amb 10 pàgines, és amé i està redactat de forma assequible a qualsevol

lector, endemés compta amb unes fotografies ben seleccionades que faciliten unes potencials excursions de les quals poden traure profit docents i públic en general. Resulta un tant curiosa la incorporació en aquest capítol d'un apartat dedicat a la vegetació subaquàtica, amb una insospitada diversitat d'espècies.

En el darrer capítol, els autors presenten una guia d'espais naturals de Teulada seleccionats des d'un punt de vista botànic, sis són els conjunts proposats, els quals van des de les cingleres de l'interior, passant pels barrancs que solquen el terme, fins els penya-segats a vora mar. Es descriu l'estat de conservació de cadascun d'ells i s'afegeixen uns consells per als visitants.

Finalment, s'incorporen dades sobre l'estat de la qüestió a Teulada de la Xarxa Natura 2000 o Directiva d'Hàbitats de la CE.

Per concloure, un llibre amé, amb un públic potencial divers, que és alhora una peça bàsica sobre la botànica teuladina i una eina per a la docència i la gestió del territori.

Joseba Rodríguez Aizpeolea